

шеність процесу етнічного самоусвідомлення. У зв'язку з цим недопустимим є некритичне ставлення до хронології пам'ятки, буквально тлумачення її змісту. Адже давність етноісторії є однією з умов усвідомлення етносом своєї гідності, благородства. Тому намагання прикрасити свою історію, перебільшуючи її давність та приписуючи собі подвиги чужих предків, є цілком закономірним явищем, яке потрібно враховувати.

Загалом використання „Велесової книги“ для конкретно-історичних досліджень є передчасним. Ми маємо справу з копією Ю. Миролюбова, де можливість помилок різного типу надзвичайно велика. Не можна залишати поза увагою можливість свідомого підправлення тексту Ю. Миролюбовим згідно з власною історичною концепцією. Крім того, за повідомленням Б. Ребіндера, Ю. Миролюбов намагався писати в дусі „Велесової книги“. Борис Ребіндер звернув увагу на тексти дощечок, які не були опубліковані Ю. Миролюбовим. Ці дощечки, за його спостереженнями, відрізняються мовою, стилем і т. д.⁵¹ Це питання заслуговує спеціального дослідження, предметом якого повинні стати різночитання, розбіжності наповненості тексту перших публікацій та машинописного варіанту, штучні імена богів, деякі етноніми та інше.

Всебічний аналіз „Велесової книги“, здійснений Б. Яценком, нашою думкою, що висновок експертизи 1959 р. не може бути остаточним. Поява цієї публікації дає підставу сподіватися, що „Велесова книга“ нарешті стане предметом справді наукового вивчення.

Тетяна КУЗИК

Варшавські українознавчі записки (Warszawskie zeszyty Ukrainoznawcze).— Т. 2: Польсько-українські зустрічі. Studia Ucrainica / За ред. Стефана Козака.— Варшава, 1994.— 240 с.

Через п'ять років після появи у 1989 р. першого тому „Варшавських українознавчих записок“ з'явився друком довгоочікуваний другий том. Редактори першого тому сподівалися видавати книги цієї серії періодично, принаймні як річники, але сприятливі обставини для виходу другого тому з'явилися лише у 1994 р. Спонсорами видання виступили Міністерство Народної освіти Польщі та Варшавський університет.

Перший том „Варшавських українознавчих записок“ містить статті, присвячені тематично 1000-літтю Хрещення України-Руси¹. Другий том також має тематичний характер, оскільки вміщує доповіді наукової сесії „Польсько-українські зустрічі“, проведеної з нагоди 40-річчя кафедри україністики у Варшавському університеті у травні 1993 р. Доповіді і статті згруповані у три головні розділи: „Історія та сучасність“, „Літературознавство“, „Мовознавство“, а також „Звіти“

⁵¹ Творогов О. В. „Велесова книга“.— С. 178.

¹ Див.: Купчинський О. [рец. на:] Варшавські українознавчі записки / Гол. ред. Степан Козак.— Варшава, 1989.— Зоц. 1.— 256 с. // Записки НТШ.— Львів, 1992.— Т. 224: Праці Філологічної секції.— С. 443—450.

та „Різне“ (Varia)“. У нашому огляді ми зреферуємо всі матеріали, зупиняючись більш детально на проблемних та дискусійних працях.

Відкривають другий том вступне слово і стаття редактора збірника Степана Козака під назвою „Польсько-українські зустрічі. Проблеми та перспективи“. У стосунках українців та поляків упродовж тривалого сусідства, як зазначає автор, було „[...] багато воєн, конфліктів, гострих напружень і суперечок [...] і випливаючих з них стереотипів і міфів [...] Це власне вони становлять головну перешкоду в укладенні добросусідських відносин“ (С. 9). Але на довготривалу перспективу добросусідства на цей негативний багаж мають взяти обидва народи, адже у їх стосунках знаходимо багато позитивних прикладів. С. Козак наводить їх з історії ХІХ ст.; вони є маловідомими широкій українській науковій громадськості. Ось деякі з них: „Апология козаччини представниками „української школи“, а також діячами Великої еміграції, що оцінювали роль і значення козаччини з полістопадової перспективи [...] Відома паризька промова Тадеуша Кремповицького, виголошена у 1832 р., що назвав керівників козацьких повстань Павлюка і Наливайка новими Спартаками [...] Символічне прийняття назви „Умань“ однією з громад польського народу в Англії (1835 р.)“ (С. 10). Саме на таких ідеях культурного та політичного порозуміння мають базуватися взаємини між українським і польським народами в майбутньому.

Історичну частину збірника відкривають кілька загальних статей, автори яких розмірковують над місцем України у європейському цивілізаційному просторі з відстані часу. Директор Інституту Центрально-Східної Європи у Любліні Єжи Ключовський у статті „Україна і Центрально-Східна Європа“ (С. 15—20) подає погляди польської історичної науки на проблему європейськості України. На думку автора, Україна в часи Київської Русі, а пізніше Великого князівства Литовського та Речі Посполитої входила у зіткнення як зі східними, так і з західними культурними та політичними впливами. Є. Ключовський цілковито підтримує тезу Ігоря Шевченка про неможливість появи феномену України без впливів Візантії та Польщі (С. 19).

Польський дослідник ставить проблеми, які потрібно нагально розв'язати українським науковцям: „[...] яким чином підрадянська та підросійська Україна зберегла зв'язки зі світом Центрально-Східної Європи; яких переформувань зазнали суспільні структури і культура, свідомість еліти та мас, церков і духовництва, структури матеріальної, суспільної, духовної, мовної культури [...] чи підтримується так важлива традиція культурного плюралізму“. Адже „проголошення незалежності поставило з цілою силою наново проблематику історичного коріння і власної української культури“ (С. 20).

В інших термінах (Схід та Захід), але на ту ж саму тему — „Україна між Сходом та Заходом, чи ще раз про те саме“ (С. 21—27) виступив на сесії Владислав Серчик. Автор розглядає проблему на ширшому фактичному матеріалі і доходить подібних висновків: Україна, як і Польща та скандинавські країни, не завжди входила до західного культурного кола. Тому В. Серчик по-іншому ставить питання: „чи в минулому виразне тяжіння України до Західної Європи спричинило тривалі цивілізаційні наслідки, чи це було результатом певної політичної кон'юнктури, напряду розвитку чи політичних намірів сусідніх держав, чи навіть випадкового збігу обставин“ (С. 25). Відповідь автора — однозначно на користь тривалих впливів Заходу на Україну.

Але не з усіма тезами В. Серчика можна погодитися цілком. Наприклад, він пише, що ні братства, ні, тим більше, Київську академію ХVІІ ст. не можна вважати суто українськими явищами. Позитивно оцінюється вплив Люблінської

унії на українське середовище. Унія діяла „не проти яких-небудь вже існуючих культурних елементів (в українському суспільстві.— М.К.), але виразно збагачувала їх, якби виконуючи роль каталізатора для прихованих до того часу процесів“ (С. 22). Узагалі обидва польські вчені розцінюють західні впливи цілком позитивно, а східні — навпаки. Не завжди це відповідає історичним реаліям, хоч би у випадку з Люблінською унією, що мала як світлі, так і темні сторони. Не ставиться питання про множинність впливів та культурних чинників, бо, як писав І. Шевченко, культурні впливи сягали України через багато посередників. Проти останньої тези активно виступає В. Серчик (С. 24—25). Не можна сприйняти ще однієї думки цього автора про нібито сучасні „спроби побудови від нового цілої історії України“ (С. 25), так як не можна „від нового“ написати українську історію принаймні після „Історії України-Руси“ Михайла Грушевського.

Тереза Хинчевська-Геннелъ представила своє бачення наслідків Берестейської унії для Речі Посполитої у статті „Суперечки навколо Берестейської унії (кінець XVI—XVII ст.)“ (С. 28—34). До аналізу вона залучає в основному роботи польських авторів І. Беньовського, Ю. Атамана, З. Вуйцика та інших. Залишається, однак, не зовсім зрозумілим, чому тут не згадані праці українських учених, за винятком єдиної роботи С. Плохія.

У статті Януша Качмарчика „Гадяч 1658 р.— чергова угода чи нова унія?“ (С. 35—40) розглядаються передумови укладення Гадяцької угоди. Автор подає широке історичне тло, починаючи з першої угоди козаків з польським урядом Сигізмунда-Августа у другій половині XVI ст.

Незважаючи на науковий апарат та документальне цитування, стаття сприймається як популярний виклад історіографічних думок з приводу Гадяцької угоди. Вражає, як і в попередній статті, майже цілковите замовчування попереднього набутку в цих ділянках історичної науки, головно української. Справді, виявляються близькими до реальності слова редактора „Варшавських українознавчих записок“ С. Козака про небачення точок зору обопільно як з польського, так і українського боків (С. 13). А відтак автор часом висловлює суперечливі або тенденційні тези, наприклад, про „диверсійну акцію Високої Порти“, що вислала у 1620 р. патріарха Теофана для висвячення православної ієрархії в Україні (С. 39) або що в січні 1654 р. „без жодних умов з боку Олексія Михайловича віддано Україну під московське панування (С. 37). Без чіткого історіографічного пояснення ці твердження Я. Качмарчика не можна визнати такими, що цілковито відповідають історичній реальності.

Невеличке повідомлення під назвою „Історичні праці Михайла Грушевського як систематизоване джерело для укладання каталогу козацької старшини“ (С. 41—42) подав київський історик Володимир Сергійчук. Але навряд чи можна вважати праці М. Грушевського систематизованим джерелом. Лише джерела первинного походження масового характеру (реєстри, кампути, люстрації та інші) можуть мати таку джерелознавчу характеристику.

Стаття „Михайло Грушевський і Холмщина та Підляшшя“ Василя Назарука продовжує ряд науково-популярних робіт збірника (С. 43—54). Автор штрихами малює історію Холмщини та Підляшшя у XIX і на початку XX ст. паралельно з біографічними даними про видатного українського історика М. Грушевського. В. Назарук при викладі матеріалу в основному користується з двох діаспорних видань „Надбужанщина. Історико-мемуарний збірник“, монографії Є. Пастернака „Нарис історії Холмщини і Підляшшя“ та статті М. Грушевського „За Холмщину“.

Відомий український джерелознавець Микола Ковальський представлений статтею „Внесок польських істориків XVIII — початку XX ст. в розширення джерельної бази історії України XV—XVII ст.“ (С. 55—63). Це дослідження вигідно вирізняється поряд з іншими статтями збірника своєю інформативністю. Автор вміщує значний перелік джерел, опублікованих польськими дослідниками, які також є джерелами до історії України та українських земель. М. Ковальський поділив джерельний матеріал на три групи: документальні (актові), наративні та епістолярні джерела (С. 55). Варто було б диференціювати джерельний матеріал з огляду на ступінь дотичності до історії України, бо багато перелічених автором статті археографічних видань („*Volumina legum*“, „*Źródła dziejowe*“ та інші) складають також головну підвалину польської історії XV—XVII ст.

У статті Мирослави Папежинської-Турек „Релігія та церква у формуванні новочасного українського народу на польсько-українському пограниччі“ (С. 64—68) піднімається багато проблем, пов'язаних з особливою роллю церкви у формуванні українського народу як політичної нації у XIX — першій половині XX ст. Авторка розділяє цей процес на два етапи: формування мовної єдності, пізніше — національної єдності.

У читача з України ознайомлення з цією працею викликає, однак, питання: а чи коректно називати землі Східної Галичини та Волині, про які йдеться у статті, „польсько-українським пограниччям“? З М. Папежинської-Турек можна посперечатися й тоді, коли вона обмовляється про позитивні наслідки національної асиміляції національних меншин для пануючої нації (С. 68).

Стефан Заброварний у наступній статті „Варшавських українознавчих записок“ досліджує інституційний розвиток українського народного руху в Галичині у 1864—1914 рр. (С. 69—81). В окресленому періоді автор вирізняє три етапи: 60—70 рр. XIX ст. — „час віднови та загального усвідомлення“; „у 80—90 рр. наступили значні кількісно-якісні інституційні зміни [...] поява нових культурно-освітніх, економічних інституцій та політизація цілого руху. Третій етап, що обіймає 90-ті і початок XX ст. (до початку Першої світової війни), відзначився високим рівнем спеціалізації нових організацій, тенденцією до поєднання однорідних організацій, творенням політичних партій та парламентарних організацій“ (С. 81).

Ян Левандовський подав короткий виклад польсько-українських конфліктів останніх двох століть у статті „Польсько-український конфлікт на тлі національних конфліктів у Центрально-Східній Європі у XIX і XX ст.“ (С. 82—86). Стаття Анджея Земби „Ватикан та Україна після Першої світової війни“ (С. 87—95), властиво, є рецензією на книгу та статті Івана Хоми про українсько-ватиканські взаємини. А. Земба залучає до аналізу широке коло джерел з названої проблеми, що знаходяться у Польщі і не були використані І. Хомотою.

Автор статті „Внески поляків та українців у справу взаємного порозуміння у 1918—1939 рр.“ (С. 96—104) Станіслав Стемпень продовжив тему, започатковану С. Козаком, вишукуючи приклади порозуміння між українцями та поляками у міжвоєнний період. Ці спроби робилися у різних ділянках — культурі, політиці, мистецтві та інших. І хоч вони не знайшли в той час загального зрозуміння і схвалення, проте, на думку автора, „позитивні приклади можуть бути на майбутнє взірцем і захоотою для дальших дій для добра двох народів“ (С. 104).

Євгеній Коко зробив актуальний для сучасних наукових дослідів огляд польської історіографії післявоєнного періоду про українсько-польські стосунки (С. 105—113). Незважаючи на великий перелік монографій та статей, Є. Коко

доходить висновку про потребу розширення досліджень, започаткування нових і поглиблення уже початих тем.

Редакція вмістила у збірнику дві статті Ришарда Тожецького. Перша — відгук на 60-ту річницю голоду в Україні, що був найтрагічнішим епізодом в її новітній історії (С. 114—116). Друга стаття — загальний нарис про втрачені можливості для порозуміння між поляками та українцями в час Другої світової війни (С. 117—120). І все-таки автор вважає, що „польсько-українська дружба — це постійна надія, для якої немає альтернативи“ (С. 120).

Дві останні статті з розділу „Історія та сучасність“ більше нагадують публіцистичні виступи, ніж наукові розвідки. „Поляки та українці на порозі дев'яностих років“ Тадеуша Анджея Ольшанського — це публіцистичні роздуми над складними і трагічними проблемами польсько-українського конфлікту 40-х рр. ХХ ст. (С. 121—127). Багато гірких слів написано і про поляків, і про українців. Автор, народжений вже у повоєнні роки, просить пробачення як поляк за свою частку вини перед українцями. Але він також хоче, щоб такі ж вибачення і подібні голоси пролунали з українського боку. Пекуча проблема потребує не замовчування, а очищення.

Завершує розділ стаття Богдана Скарадзинського „Програмо разом з українцями чи кожний окремо?“ (С. 128—131), що дає погляд на сучасний стан польсько-українських взаємин.

У розділі „Літературознавство“, як і в попередньому, матеріал розміщений у хронологічному порядку. Першою вміщена стаття Францішека Селицького „Україніка в старобілоруському письменстві“ (С. 132—136). На думку автора, історична спільність України та Білорусі породила жанрову, тематичну та мовну близькість. Українці та білоруси приблизно до ХVІ ст. справді писали спільною мовою, що складалася з книжно-народних елементів. Унаслідок цього немає чіткого розмежування давніх пам'яток щодо їх приналежності до тієї чи іншої культури.

Під впливом перекладної культури, яка тематично поділялась на релігійну та світську, з'являються оригінальні твори. Ф. Селицький до першої групи відносить „Пчолу“, „Ізборник Святослава“, „Шестиденник“; другу групу репрезентують „Александрія“, „Повість о Варлаамі і Йоасафі“, „Жидівська війна“ Йосифа Флавія.

Із статті випливає, що українська тема у білоруській літературі зумовлена спільністю розвитку. Вже починаючи з ХІV—ХV ст., коли Україна та Білорусь починають розвиватися як окремі організми, у білоруській літературі зберігається тема України, представлена світською та релігійною літературою. З другої половини ХV ст. у релігійній проблематиці особливої актуальності набуває проблема унії і пов'язана з нею полемічна література.

Стаття Олександри Гнатюк „Українсько-польське пограниччя в літературі ренесансу та барокко“ (С. 137—140) є дискусійною. Авторка ставить питання, до якої культури відносити деякі польсько- та латинськомовні твори українських авторів Д. Братковського, Л. Барановича, Т. Щировського, М. Смотрицького та інших. На думку О. Гнатюк, як компроміс доцільно вживати термін „польсько-українське пограниччя“, доки фахівці з давньої літератури не з'ясують цієї проблеми (С. 140). Без усякого сумніву, для кращого розв'язання цих суперечливих літературознавчих проблем потрібний детальніший аналіз творів, бо саме він поглибить відчуття українських коренів культурно-творчої свідомості авторів ХV—ХVІІ ст.

Наступною у розділі є стаття Ростислава Радишевського „Польськомовні бароккові стемми Іванові Мазепі“ (С. 141—153). Розвідка цінна тим, що в тематич-

ному плані виконує ніби подвійне навантаження: робить короткий екскурс в історію родинного герба І. Мазепи-Калєдинського та подає цікаву інформацію про особливості барокових поезій, присвячених І. Мазепі. Авторами цих поезій були викладачі та студенти Києво-Могилянської академії та Чернігівського колегіуму І. Орновський, С. Яворський, П. Орлик, гравери І. Щирський, А. Тарасевич та інші. У книжках цих авторів поряд з геральдичною є панегірична поезія, яка оспівувала звитяги гетьмана, славу його роду. Ця поезія припадала в основному на 90-ті рр. XVII ст.— час активної державної діяльності І. Мазепи. Від себе можемо додати, що поети вихваляли гетьмана значно пристойніше, ніж потім його ганили.

З цілком іншою епохою знайомить стаття Станіслава Маковського „Варшавський романтизм або дебют української школи поетів“ (С. 154—164). Ця стаття цінна тим, що в ній подано не лише окремі риси, а зображено романтизм як напрямок, показано його політичну та історичну зумовленість. На основі філософсько-естетичної думки в основному Німеччини та Франції у польській критичній літературі з'являються певні канони романтизму, які розробило і на які орієнтувалося молоде покоління польських письменників — С. Витвицький, М. Мохнацький, Л. Осинський та інші. Пізніше до них долучилися Й. Залеський, С. Гоцинський, М. Грабович — вихованці уманських отців-василіян у 1821—1831 рр., які відразу виступили прихильниками нового напрямку у польській літературі. Автор статті не аналізує їх творів, а лише вказує, що література романтизму характеризується, з одного боку, фантастичністю і духовністю, а з іншого — народністю, яку репрезентують ці письменники.

Філософсько-психологічна стаття Данути Сосновської „Роздвоєння і суперечності: про дивних козаків у польській романтичній літературі“ (С. 165—171) підіймає проблему роздвоєння людської душі, боротьби людини з самою собою на прикладі образу козака у польській романтичній літературі. З одного боку, образ козака символізує незалежність і нескореність людини, а з іншого — його доля узалежнена від складних обставин, способу життя. У результаті ж, як розплата — страждання, а іноді й смерть.

Стаття Стефана Козака „Українці та польське листопадове повстання“ (С. 172—180) передає враження і настрої українського суспільства після вибуху польського повстання 1830 р. Автор пише, що це повстання у середовищі українського селянства вважалося панським, тому й не було підтримане простим народом. Відповідно негативною була реакція на нього в українській літературі, зокрема, в поезіях А. Метлинського, І. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемівського та інших.

Оригінальною є стаття Мирослави Кавецької „Хмари“ Івана Нечуя-Левицького і польський позитивізм“ (С. 181—185). Це своєрідне дослідження народницького руху в Україні та Польщі і позитивізму як його вияву у філософії і літературі. Так, після січневого повстання 1863 р. виникла програма частини польської інтелігенції, так званіх „Міодуч“, що основним завданням ставили підняття загальної грамотності і культури серед широкого загалу. Такі ж риси бачить М. Кавецька у творі І. Нечуя-Левицького і, зокрема, в образі головного героя „Хмар“ Павла Радюка, що, на думку авторки, втілює в собі народницький рух в Україні. Заторкнута тема позитивізму вимагає дальшого і глибшого розроблення, адже М. Кавецькою на прикладі „Хмар“ І. Нечуя-Левицького наводиться тільки один відповідник в українській літературі.

Стаття Віктора Дудка „Польський адресат поезії Павла Грабовського „До Б. С-го“ (С. 186—193) є скоріше джерелознавчою розвідкою, що встановлює нові

факти з життя поета. Опрацювавши велику кількість історичних джерел, наукових праць, автор доводить, що адресатом поезії „До Б. С-го“ є не Броніслав Сераковський, як було визнано з подання В. Кисельова, а польський революціонер, а згодом керівник партії „Пролетаріат“ Б. Славінський. За свою революційну діяльність він був арештований, перебував спочатку в берлінській тюрмі, потім потрапив до рук російських жандармів. В Акатуйську на каторжних роботах Б. Славінський і познайомився з П. Грабовським, який у той час складав біографічний словник революціонерів.

Стаття „Українські ночі, або родовід генія“ Єжи Єнджеєвича в контексті сучасної прозової Шевченкіани“ Світлани Задорожної (С. 194—200) за жанром близька до рецензії на твір польського письменника (з ним завдяки перекладові В. Іванисенка зміг у 1988 р. познайомитися український читач). Авторка говорить про своєрідне бачення Є. Єнджеєвичем свого героя, про нетрадиційний підхід до постаті Т. Шевченка. С. Задорожна звертає увагу на об'єктивізм у зображенні, на жанрово-структурну розмаїтість, що зумовлює внутрішню енергію твору, тому він читається з неослабною увагою.

У публіцистичній манері, з елементами художньої ретроспекції написана стаття Єжи Литвинюка „Проблеми перекладу з української мови. З верстата перекладача“ (С. 201—204). Вона складає враження філософського роздуму про перекладацьку роботу на основі власного досвіду автора.

Завершує розділ проблемна стаття Григорія Сивоконя „Українська література і читач: суперечності історичного діалогу“ (С. 205—209). Автор розглядає діахронно проблеми кризи читання і статусу книжки. Спад інтересу до української літератури він оцінює як наслідок „послідовних діянь і культурного будівництва в національній політиці СРСР“ (С. 208), коли безликий читач перетворився на вульгарного соціолога, смаки якого мусила задовольняти література. Відтак виникла гармонія між літературою і народом, для якого писали і якого на високих ідеалах виховували письменники.

Цю проблему ще у 30-х рр. підмітив М. Рудницький, говорячи про ідеологічне і виховне значення української літератури в порівнянні з європейською літературою, яка своє завдання бачить у виявленні власного „я“ письменника, творить, орієнтуючись не на певну сіру масу читачів, а на окремого читача — дитину, городянина, селянина та інших².

Мовознавча частина збірника складається з чотирьох статей. Богдан Струмський аналізує запозичення в польській мові християнських термінів українського походження (С. 210—216). Ірена Гук досліджує українські імена в одній з парафій біля Холму в другій половині XVIII ст. (С. 222—226). Тетяна Голинська розглянула лінгвістичну термінологію двох польськомовних граматик української мови XIX ст., авторами яких були Іван Вагилевич (1845) та Йосиф Лозинський (1846) (С. 217—221). Авторці останньої статті Тетяні Голинській — піонерці польського українознавства, науковцеві та перекладачеві — на честь 40-річчя наукової діяльності присвятив ювілейну замітку Мар'ян Юрковський (С. 227—229).

Завершує „Варшавські українознавчі записки“ звіт з діяльності Головного проводу Польського українознавчого товариства за 1990—1993 рр. (С. 230—237) та спогад-некролог Михайлини Коцюбинської про чеського українознавця, літературознавця та перекладача Зіну Генік-Березовську (С. 238—240).

На завершення огляду хочемо звернути увагу на деякі технічні та редакторські огріхи. Частина як українських, так і польських текстів містить певну

² Рудницький М. Європа і ми // Ми.— Варшава, 1933.— № 6.— С. 38.

кількість помилок. На жаль, переліку помічених помилок у кінці книги немає. Одним з недоліків рецензованого видання є різнобій у написанні польських прізвищ навіть у межах однієї статті. Зокрема, у матеріалі М. Ковальського трапляються такі суперечливі варіанти написання прізвищ: „Я. Янушовський“, „С. Конарський“ і „А. Соколовські“, „А. Павінські“ (С. 56—59). Порівняно з першим томом, зменшилися кількість статей, написаних українською мовою. Авторами останніх є виключно „материкові“ українці. Хіба українська мова перестала бути науковою у ділянці українознавства в Польщі? Але загалом редакція зробила добру справу, видавши у другому томі „Варшавських українознавчих записок“ матеріали наукової сесії „Польсько-українські зустрічі“ (травень 1993 р.).

*Ірина МАЗУР,
Мирон КАПРАЛЬ*

М. М. Кром. Меж Русью и Литвой: Западнорусские земли в системе русско-литовских отношений конца XV — первой трети XVI в.— М.: Археографический центр, 1995.— 304 с.

Злам XV — XVI ст. закарбувався в історії східнослов'янських земель як період воєнно-політичних успіхів Московської держави в боротьбі з Великим князівством Литовським: Іван III поширив свою владу на „верховські“ (верхньо-оцькі) землі й Сіверщину, Василь III — на Смоленщину.

У фаховій літературі упродовж тривалого часу ці події, відповідно до ідеологічних настанов, які тяжіли над дослідниками, розглядалися двоюко: або як органічний прояв агресивного зовнішньополітичного курсу Московщини, або як початковий етап возз'єднання братніх слов'янських народів. При цьому в першому випадку населенню тих земель, що стали тереном боротьби між Москвою та Вільно, відводилася роль спостерігача, не здатного на енергійний опір московській експансії, у другому — в ньому вбачали надійного союзника Москви в її об'єднавчих змаганнях, а сам цей „стихийний“ альянс розглядали як „найміцнішу з антиягеллонських коаліцій“.

Співіснування цих двох протилежних точок зору було значною мірою обумовлене специфікою синхронних джерел, у яких позиція місцевого населення є мало акцентованою — зі сторінок літописів і посольських реляцій воно переважно постає лише як досить невиразне тло воєнно-політичної історії. Звідси — і численні наукові праці, де події кінця XV — початку XVI ст. побачено ніби очима московських або, навпаки, литовських воевод і дипломатів, крізь призму уявлень „наші“ або „не наші“ — що, зрозуміло, невимірно збіднює уявлення про минуле.

За цих умов доволі позитивним явищем є поява праці санкт-петербурзького дослідника М. Крома „Меж Русью и Литвой“, виданої московським „Археографічним центром“ у серії „Исследования по русской истории“ (Вип. 4). Щоправда, назва книги здається нам не дуже вдалою через використання назви „Русь“ у значенні „Російська держава“, „Росія“ (хоч останній термін є цілком доречним навіть з огляду на те, що з'явився в ужитку за часів Івана III): за умов, коли східнослов'янське населення Великого князівства Литовського вважало себе